

Kryzys klimatyczny, katastrofy naturalne, kobiety Climat crisis, natural disasters, women

Katarzyna Sopolńska

ORCID: 0009-0008-0985-9491

e-mail: kasia.sopolinska@gmail.com

Akademia Marynarki Wojennej

Climate change affects all people, regardless of their place of residence, class, skin color or gender. However, some communities are more vulnerable than others to the effects of the climate catastrophe. These groups are often marginalized, discriminated against and underrepresented. Women constitute one such social group. The article shows that they are disproportionately affected by one of the consequences of climate change, which is the more frequent occurrence of extreme weather events that can lead to natural disasters like floods or hurricanes. The purpose of the article is to show that women's unequal economic status, as well as some cultural norms in certain regions of the world, increase women's mortality during natural disasters.

Key words: climate change, women, vulnerability, natural disasters, inequalities.

Naukowcy nie mają wątpliwości, że antropogeniczne zmiany klimatu będą miały bezpośredni lub pośredni wpływ na życie każdego człowieka. Ich skutki już teraz odczuwalne są we wszystkich zamieszkałych regionach świata, w tym także w naszej szerokości geograficznej: lato 2022 było według pomiarów Copernicus Climate Change Service najcieplejszym latem w historii Europy (Copernicus Climate Change Service, 2022). Wiele państw, w tym Polska, doświadczyło fali upałów i susz hydrologicznych, a inne dotknięte zostały rekordowymi opadami. Według raportu naukowców World Weather Attribution Pakistan otrzymał w sierpniu 2022 ponad 3 razy więcej opadów niż zwykle (Otto i in., 2023). Doprowadziło to do zalania znacznej części kraju, zniszczenia 1,7 milionów domów i śmierci prawie 1500 osób (Khan, 2022). Wnioski z raportu są jednoznaczne: to właśnie spowodowane działalnością człowieka zmiany klimatu zwiększyły prawdopodobieństwo wystąpienia tak intensywnych deszczy na tym obszarze.

Wydarzenia w Pakistanie, określone przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych António Guterresa mianem „rzezi klimatycznej” (wpis na Twitterze z 10 września 2022), podniosły problem tzw. sprawiedliwości klimatycznej; koncepcji, według której zmiana klimatu jest nie tylko kwestią środowiskową, ale również polityczną i etyczną. W istocie, w skali globu, na skutki katastrofy klimatycznej najbardziej narażone są państwa rozwijające się – to one odczuwają je najszybciej i w najgorszym wydaniu, pomimo że są najmniej odpowiedzialne za emisje, które kryzys klimatyczny wywołały (Kowalzig, 2010). Pakistan, mimo że jego udział w globalnej emisji gazów cieplarnianych wynosi zaledwie 0,9% (Government of Pakistan, 2021), jest ósmym najbardziej wrażliwym na zmiany klimatu państwem na świecie (Eckstein in., 2021).

Fenomen, w którym państwa najmniej odpowiedzialne za emisje gazów cieplarnianych najbardziej cierpią z powodu zmian klimatu, określany jest mianem podwójnej nierówności (ang. *double inequity*). Jest on obserwowany nie tylko w skali globu (w znaczeniu: pomiędzy państwami), ale również w skali poszczególnych społeczeństw (w znaczeniu: pomiędzy różnymi grupami społecznymi w danym kraju). Stanowi błędne koło, w którym początkowa nierówność powoduje, że grupy defaworyzowane nieproporcjonalnie cierpią z powodu negatywnych konsekwencji zmiany klimatu, co skutkuje dodatkowym pogłębieniem istniejących już nierówności (Islam, Winkel, 2017). W skali poszczególnych społeczeństw to osoby przynależące do grup zmarginalizowanych społecznie, politycznie, ekonomicznie lub w inny sposób są szczególnie narażone na konsekwencje katastrofy klimatycznej, z którą przycho-

dzi nam się obecnie mierzyć. Według raportu IPCC (Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu) z 2014 roku, te „różnice w podatności (ang. *vulnerability*) i narażeniu [na skutki zmian klimatu] wynikają z czynników innych niż klimatyczne oraz z wielowymiarowych nierówności, często spowodowanych nierównomiernymi procesami rozwoju” (IPCC, 2014). Podatność rozumiemy tutaj jako stopień, w jakim ludzie i miejsca mogą zostać poszkodowani w wyniku zmian klimatu. Zdaniem ekspertów IPCC, zwiększona podatność wynika z procesów społecznych obejmujących dyskryminacje ze względu na różne czynniki takie jak klasa, pochodzenie etniczne, wiek, (nie)pełnosprawność, a także płeć. W skali poszczególnych społeczeństw, na konsekwencje kryzysu klimatycznego najbardziej zagrożone są więc m.in. osoby młode, starsze i ubogie, a także kobiety (IPCC, 2019).

Historycznie niekorzystna sytuacja kobiet, ograniczone prawa i dostęp do zasobów oraz własności, a także utrwalone wzory ról genderowych sprawiają, że są one szczególnie podatne na skutki katastrofy klimatycznej (UNPD, 2007). Artykuł ten nie próbuje jednak przedstawić wszystkich zależności między kryzysem klimatycznym i kobietami, a skupia się na jednej wybranej kwestii, jaka jest zwiększona podatność grupy społecznej kobiet na skutki kataklizmów, które będą się nasilać wraz z postępowaniem zmian klimatu. Analizując śmiertelność kobiet w czasie poprzednich klęsk żywiołowych, m.in. cyklonu w Bangladeszu w 1991 roku, tsunami na Sri Lance w 2004 roku, trzęsienia ziemi w Kobe w 1995 roku oraz huraganu Katrina w 2005 roku, autorka stara się pokazać, w jaki sposób nierówności ekonomiczne oraz panujące w niektórych regionach świata normy kulturowe zwiększają podatność na sytuacje kryzysowe grupy społecznej kobiet w czasie katastrof naturalnych. Warto jednak nadmienić, że przedstawione w artykule argumenty dotyczą przede wszystkim kobiet w krajach słabiej rozwiniętych. Dla porównania, w Stanach Zjednoczonych i Europie to mężczyźni są odpowiedzialni za 70 procent zgonów związanych z kataklizmami, jakimi są powodzie. Wynika to z kilku powodów, w tym z nadreprezentacji mężczyzn w zawodach ratowniczych (Erman i in., 2021).

Zgodnie ze stanowiskiem IPCC zmiany klimatu mogą być definiowane jako: „(...) takie zmiany stanu klimatu, które można określić (w oparciu o testy statystyczne) na podstawie zmian cech lub zmienności ich właściwości w trakcie długiego okresu – zazwyczaj dekad albo dłużej. Zmiany klimatu mogą nastąpić w efekcie wewnętrznych procesów naturalnych albo przyczyn zewnętrznych – takich jak zmiany cykli słonecznych, erupcje wulkanów czy utrzymujące się antropogeniczne zmiany składu atmosfery bądź użytkowanie gleb (...)” (IPCC, 2014). Naukowcy nie mają wątpliwości, że,

choć klimat Ziemi zmieniał się już w przeszłości, to współczesne zmiany klimatu spowodowane są właśnie ludzką aktywnością i działalnością. Stanowią one aktualnie jedno z głównych wyzwań dla ludzkości, a bez podjęcia koniecznych działań ich negatywne konsekwencje będą się tylko intensyfikować. Raport IPCC z 2021 roku prognozuje, że jednym ze skutków aktualnego kryzysu klimatycznego będzie nasilenie się ekstremalnych zjawisk pogodowych, takich jak fale upałów, burze tropikalne i obfite opady prowadzące do powodzi (IPCC, 2021). Wiele danych wskazuje, że kobiety są bardziej niż mężczyźni podatne na wynikające z tych zjawisk pogodowych katastrofy naturalne. Ta nierówność wynika z ról oczekiwanych od mężczyzn i kobiet w społeczeństwie, które wpływają na status społeczno-ekonomiczny, poziom sprawczości oraz sposób, w jaki mężczyźni i kobiety przygotowują się do klęsk żywiołowych, reagują na nie, są nimi dotknięci i odbudowują się po nich (Erman i in., 2021).

W czasie katastrof, kobiety mają mniejsze szanse na przeżycie i są bardziej narażone na obrażenia z powodu nierówności w zakresie informacji, mobilności, podejmowania decyzji oraz dostępu do zasobów. Według danych ONZ Kobiety (UN Women), podmiotu Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet, kobiety są 14 razy bardziej narażone na śmierć podczas klęsk żywiołowych niż mężczyźni (UN Women, 2018).

Wskazać można wiele przyczyn zwiększonej podatności kobiet na śmierć w czasie kataklizmów. Jedną z nich jest ich status ekonomiczny. Powszechnie przyjmuje się, że kobiety w krajach rozwijających się stanowią jedną z najuboższych i najbardziej defaworyzowanych grup społecznych (Denton, 2022), i że to właśnie ubodzy są bardziej wyeksponowani na katastrofy naturalne i inne, a także bardziej narażeni kiedy już do nich dojdzie. Wynika to z faktu, że częściej zamieszkują oni na obszarach zagrożonych katastrofami, w złych, źle zbudowanych i źle usytuowanych budynkach mieszkalnych, a także z faktu, iż dysponują niewielkimi środkami na pokrycie kosztów ratunku lub rehabilitacji (UNEP, 2005). Program Środowiskowy ONZ (UNEP - *United Nations Environment Programme*) przytacza badania rządu Japonii z 2003 roku, według których podczas trzęsienia ziemi w Kobe w 1995 r. zginęło półtora raza więcej kobiet niż mężczyzn. W Kobe życie straciło wiele starszych, samotnych kobiet właśnie dlatego, że mieszkały one w biednych dzielnicach mieszkaniowych, które były bardziej narażone na pożary i zostały bardziej zniszczone (UNEP, 2005). Podobnie, podczas stanu zagrożenia wywołanego w 2005 roku przez huragan Katrina w Stanach Zjednoczonych większość ofiar uwięzionych w Nowym Orleanie stanowiły afroamerykańskie kobiety wraz z dziećmi, najbiedniejsza grupa demograficz-

na w tej części kraju. W momencie uderzenia huraganu Katrina 25,9 procent kobiet w Nowym Orleanie żyło poniżej granicy ubóstwa, w porównaniu z 20 procentami mężczyzn (Gault i in., 2005).

Bieda nie jest jednak jedynym powodem, dla którego kobiety są bardziej narażone w czasie katastrof. Podczas cyklonu w Bangladeszu w 1991 r. wskaźnik śmiertelności kobiet w wieku 20-44 lat wyniósł 71 na tysiąc kobiet, w porównaniu z 15 na tysiąc mężczyzn w tym samym wieku, czyli prawie pięć razy więcej w przypadku kobiet. (UNEP, 2005). Według przeprowadzonych badań jedną z przyczyn tak wysokiej śmiertelności kobiet były normy społeczno-kulturowe. W niektórych miejscach kobiety nie są na przykład uczone umiejętności ratowania życia, takich jak wspinanie się na drzewa czy pływanie, co czyni je bardziej narażonymi na niebezpieczeństwo podczas powodzi, ponieważ te umiejętności przetrwania są tradycyjnie przekazywane tylko mężczyznom (Australian Red Cross, 2014). Potwierdzają to doświadczenia z poprzednich katastrof naturalnych: badania na temat śmiertelności kobiet podczas wspomnianego już cyklonu w Bangladeszu pokazały, że społeczne uprzedzenia wobec kobiet uczących się pływać były jedną z przyczyn, która zmniejszyła szanse tych ostatnich na przeżycie w czasie powodzi spowodowanej przez cyklon. Według danych Oxfam (międzynarodowej organizacji humanitarnej, zajmującej się walką z głodem na świecie i pomocą w krajach rozwijających się) na temat oddziaływania tsunami na kobiety (Oxfam, 2005), podobną zależność zaobserwowano w 2004 roku na Sri Lance: umiejętności, które pomogły ludziom przetrwać tsunami, zwłaszcza pływanie i wspinanie się, uczono prawie wyłącznie chłopców, ponieważ to oni w przyszłości mieli wykonywać zadania wymagające od nich tych kompetencji (Oxfam, 2005). W czasie katastrofy wielu mężczyzn wspinało się więc na drzewa, aby ochronić się przed wodą – było to coś, co wcześniej robili już wielokrotnie w czasie zabawy i zbierania owoców – większość kobiet jednak nigdy wcześniej nie wspinała się na drzewa, więc w czasie tsunami nie była w stanie uciec przed wodą w ten sposób. Wracając do cyklonu w Bangladeszu, zaobserwowano jeszcze jedną przyczynę zwiększonej śmiertelności kobiet - były nią normy kulturowe, które sprawiły, że wiele kobiet opuściło swoje domy zbyt późno, ponieważ czekały na męskiego krewnego, który będzie im towarzyszył (Nelson i in., 2022). Poza tym, na obszarach wiejskich Bangladeszu od kobiet oczekuje się noszenia sari, tradycyjnej odzieży, która utrudniała bieganie i pływanie (Nelson i in., 2022).

Podsumowując, różne grupy społeczne ponoszą odpowiedzialność za zmiany klimatu i wynikające z nich konsekwencje w różnym stopniu. Mieszkańcy i mieszkanki

najbardziej niebezpiecznych państw świata szczególnie doświadczają skutków kryzysu klimatycznego, podobnie jak grupy marginalizowane, takie jak ludność rdzenna, osoby starsze, czy kobiety. Te ostatnie są często bardziej niż mężczyźni narażone na śmierć w czasie katastrof naturalnych, które wraz z ociepleniem klimatu będą występować częściej i staną się jeszcze intensywniejsze. Niewystarczające dane w odniesieniu do płci, ale także wieku czy niepełnosprawności, pozostają istotną przeszkodą w zrozumieniu i analizie zróżnicowanych skutków kataklizmów na różnych grupach społecznych oraz formułowaniu adekwatnych programów ograniczania ryzyka (UNDRR, 2021). Jedną z rekomendacji byłoby więc inwestowanie w badania podstawowych przyczyn ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi oraz narażenia i podatności na zagrożenia ze względu na płeć, analizowanie norm, ról, obowiązków i relacji związanych z płcią w celu określenia działań mających na celu zmniejszenie zróżnicowanego ryzyka związanego z katastrofami naturalnymi. Równocześnie społeczeństwa powinny dążyć do wzmocnienia pozycji ekonomicznej kobiet, ponieważ, jak wykazało badanie przeprowadzone przez Erica Neumayera i Thomasa Plümpera, gdy prawa ekonomiczne i społeczne są spełnione dla obu płci, taka sama liczba kobiet i mężczyzn ginie w wyniku klęsk żywiołowych (Neumayer, Plümper, 2007). W tym celu należy m.in. zapewniać kobietom prawo do edukacji, dostęp do zasobów produkcyjnych i kontrolę nad nimi, w tym dostęp do gruntów i prawa własności. Poza tym, jak wskazuje Biuro Narodów Zjednoczonych ds. ograniczenia ryzyka katastrof, konieczne jest także zagwarantowanie zaangażowania kobiet w projektowanie i wdrażanie polityk, planów i programów ograniczania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi z uwzględnieniem aspektu płci (UNDRR, 2021). W istocie, żeby podjąć odpowiedzialne działania związane ze zmianami klimatu, należy wziąć płeć pod uwagę we wszystkich aspektach planowania i odbudowy po katastrofie. Przeciwdziałanie skutkom dalszego ocieplania klimatu musi iść w parze z działaniem na rzecz równości płci.

Bibliografia

- Dassis, G. (2017). *Opinia ekspercka NAT/712*. Bruksela: Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny.
- Denton, F. (2002). Climate change vulnerability, impacts, and adaptation: Why does gender matter?. *Gender & Development*, 10(2), ss. 10-20.
- Eckstein, D., Künzel, V., Schäfer, L. (2021). *The global climate risk index 2021*. Bonn: Germanwatch.
- Erman, A., De Vries Robbe, S. A., Fabian Thies, S., Kabir, K., Maruo, M. (2021). *Gender dimensions of disaster risk and resilience: Existing evidence*. World Bank.
- Gault, B., Hartmann, H., Jones-DeWeever, A., Werschkel, M., Williams, E. (2005). *The women of New Orleans and the Gulf Coast: Multiple disadvantages and key assets for recovery, part I poverty, race, gender, and class*. Washington D.C.: Institute for Women's Policy Research.
- Government of Pakistan. (2021). *Pakistan: Updated nationally determined contributions 2021*. Paris: United Nations Framework Convention on Climate Change.
- IPCC. (2007). *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Summary for policy makers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IPCC (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Geneva: IPCC.
- IPCC. (2019). Summary for Policymakers. W: P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.- O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley (red.). *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems*. In press.
- IPCC. (2021). Summary for Policymakers. W: V. Masson-Delmotte, P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, B. Zhou (red.). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Inter-*

- governmental Panel on Climate Change* (ss. 3-32). Cambridge/New York: Cambridge University Press, Cambridge, doi:10.1017/9781009157896.001.
- Islam, N., Winkel, J. (2017). *Climate change and social inequality. Working Papers 152*. New York: United Nations, Department of Economics and Social Affairs.
- Jasikowska K., i in. (2022). (Nie)sprawiedliwość klimatyczna. W: K. Jasikowska, M. Pałasz (red.). *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk* (ss. 181-232). Kraków: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska.
- Kowalska, B. (2022). Klimat i płeć. W: K. Jasikowska, M. Pałasz (red.). *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk* (ss. 233-257). Kraków: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska
- Kowalzig, J. (2010). *Climate, Poverty, and Justice: What the Poznan UN climate conference needs to deliver for a fair and effective global deal*. Oxfam.
- Nelson, V., Meadows, K., Cannon, T., Morton, J., Martin, A. (2002). Uncertain predictions, invisible impacts, and the need to mainstream gender in climate change adaptations. *Gender & Development, 10(2)*, ss. 51-59.
- Neumayer, E., Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the association of American Geographers, 97(3)*, ss. 551-566.
- Otto, F.E.L et al. (2023) Climate change increased extreme monsoon rainfall, flooding highly vulnerable communities in Pakistan. *Environmental Research: Climate*. doi: 10.1088/2752-5295/acbfd5
- Oxfam. (2005). The tsunami's impact on women. *Oxfam Briefing Note*.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2007). *Human development report 2007/2008*. New York.
- United Nations Women. (2018). *Turning Promises into Action: Gender Equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: UN Women

Źródła internetowe

- Australian Red Cross. (2014). *Gender and climate change*. Pobrane z: <https://www.climatecentre.org/wp-content/uploads/Gender-and-Climate-Change.pdf>.
- Copernicus. (2022). *Copernicus: Summer 2022 Europe's hottest on record*. Pobrane z: <https://climate.copernicus.eu/copernicus-summer-2022-europes-hottest-record>.

- Khan, M. (2022). *NDMA Monsoon 2022 Daily Situation Report No 088*. Islamabad: National Disaster Management Authority. Pobrane z: <http://cms.ndma.gov.pk/storage/app/public/situation-reports/September2022/Erjx3YwEjYMYLBiOeOx7.pdf>.
- United Nations Environment Programme. (2005). *Mainstreaming gender in environmental assessment and early warning*. Pobrane z: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/8559>.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2021). *Policy brief. Gender-responsive disaster risk reduction*. Pobrane z: https://www.undrr.org/sites/default/files/2022-03/Policy%20brief_Gender-responsive%20disaster%20risk%20reduction.pdf.
- United Nations Women. (2022). *Explainer: How gender inequality and climate change are interconnected*. Pobrane z: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/explainer/2022/02/explainer-how-gender-inequality-and-climate-change-are-interconnected>.

